

Sandra Šokčević*

UDK 339.5.012(497.5)
JEL Classification F47, F31, P33
Pregledni članak

ANALIZA IZVOZNE SPOSOBNOSTI HRVATSKOGA GOSPODARSTVA PRIMJENOM STRATEGIJE IZVOZNE EKSPANZIJE

U Republici Hrvatskoj se još uvijek nedovoljno teorijski izučava i praktički ne primjenjuje nijedna ekonomska strategija, što se veoma negativno odražava na stanje cjelokupnoga gospodarstva. Kritička analiza izvozne sposobnosti hrvatskoga gospodarstva pokazala je da je ekonomska politika vođena stihijski, a to je u velikoj mjeri utjecalo na nedovoljan rast BDP i poremećaje u njegovoj strukturi i na visoki deficit vanjskotrgovinske razmjene i visoku razinu vanjskoga duga. Zaključak je da bi primjena modela odgovarajuće dugoročno primjenjive strategije izvozne ekspanzije, koja se zasniva na izrazito vanjskoj orijentaciji i oštroj specijalizaciji i na snažnom i aktivnom uključivanju u međunarodnu podjelu rada kroz suvremene svjetske tijekove globalizacije i regionalne integracije, hrvatskome gospodarstvu donijela prijeko potreban uzlet sa slijedećim učincima: povećanje BDP, povećanje zaposlenosti, uravnoteženje platne bilance i podizanje razine izvozne konkurentnosti, a to bi u konačnici rezultiralo gospodarskom stabilnošću u cijeloj zemlji.

Ključne riječi: strategija izvozne ekspanzije, izvozna sposobnost, vanjska orijentacija

* S. Šokčević, mr. sc., "Luka Pula d.o.o." (sokcevic@net.hr). Rad primljen u uredništvo 26. 2. 2008.

Uvod

U okviru međunarodnih ekonomskih strategija pojedini autori razlikuju različite tipove, ali su suglasni u tome da se, izborom jedne ili više vrsta ili kombinacijom strategija, određena zemlja opredjeljuje za način na koji će ostvariti svoje strateške ciljeve. Ciljevi ekonomskih strategija moraju biti sukladni s dugoročnim razvojnim ciljevima određene zemlje. Uvjetovani su gospodarskim prilikama i makroekonomskom politikom zemlje, jednako kao i uvjetima poslovanja na svjetskom tržištu. Ciljevi na koje se najčešće nailazi u svim ekonomskim strategijama jesu: ubrzana stopa rasta BDP, visok stupanj zaposlenosti, stabilnost cijena i vanjska ravnoteža. U povijesti stvaranja ekonomskih strategija iskristalizirale su se slijedeće: strategija vodećega izvoza, strategija uvozne supstitucije, strategija trgovine primarnim proizvodima, strategija izvozne ekspanzije, kombinirana strategija i strategija regionalnoga integriranja. Od svih navedenih strategija, strategija izvozne ekspanzije daje najveće pozitivne razvojne učinke. Ta se strategija zasniva na učinkovitom korištenju domaćih i inozemnih resursa, s naglaskom na inozemne čak i onda kada zemlja posjeduje iste takve domaće resurse, i podrazumijeva postojanje mjera poticanja izvoza i potpuno liberalizirani uvoz, tj. nepostojanje mjera zaštite. To ne mora značiti i potpuno nepostojanje državne intervencije ni uvoznih ograničenja, ali ona moraju biti u funkciji stjecanja međunarodne konkurentnosti zaštićenih sektora s intencijom njihova uklanjanja. Strateški su ciljevi strategije izvozne ekspanzije ambiciozni, a krajnji je cilj stvoriti jako gospodarstvo i povećati blagostanje i standard stanovništva.

Stupanj ovisnosti o međunarodnoj razmjeni nije jednak za pojedine zemlje. Što je neka zemlja geografski i ekonomski manja, ona je ovisnija o ekonomskim odnosima sa drugim zemljama. Za takve zemlje koristi se terminom „male zemlje“, a u njih se ubraja i Hrvatska. Prema nekim je pokazateljima hrvatsko gospodarstvo već u visokom stupnju globalizirano: relativno je visok udio robnog izvoza i uvoza u BDP, ali je još uvijek niži od ostalih tranzicijskih ekonomija. Vanjskotrgovinska razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom u stalnom je porastu. Nažalost, takav je rast vanjskotrgovinske robne razmjene zasnovan pretežno na povećanju robnog uvoza, a manjim dijelom na povećanju izvoza, što je dovelo do dinamičnoga rasta robnog deficita.

U ovome se radu istražuju platnobilančna ostvarenja i izvozna konkurentnost hrvatskoga gospodarstva, i to kroz doprinos vanjskotrgovinskoga sektora, uvjete razmjene i indeks izvozne konkurentnosti, pa se predlaže primjena odgovarajućeg modela strategije izvozne ekspanzije, čije su ključne djelatnosti izabrane na osnovi slijedećih kriterija: komparativnih prednosti, konkurentne sposobnosti, izvozne propulzivnosti, profitabilnosti i tehnološke opremljenosti.

Platnobilančna ostvarenja

Platna je bilanca agregirani popis vrijednosti svih transakcija rezidenata jedne zemlje s inozemnim rezidentima u razdoblju od godine dana. Upravo je platna bilanca osnovna statističko-dokumentacijska podloga za utvrđivanje učinaka međunarodne razmjene na cjelokupno gospodarstvo jedne države i podloga za vođenje državne ekonomske politike. (Babić, M., 2000., str.191). Ravnoteža platne bilance, odnosno neravnoteža u obliku izraženoga deficita ili suficita, stvar je ekonomske politike svake zemlje. To znači da zemlja može mjerama ekonomske politike i instrumentima trgovinske politike jednako kao i monetarnim pomacima regulirati platnu bilancu. Dobro vođenom ekonomskom politikom zemlja može neutralizirati i utjecaje kao što su: ciklički poremećaji u svijetu, strukturna neusklađenost i utjecaj inflacije na platnu bilancu.

Slijedi analiza platne bilance Republike Hrvatske u razdoblju od godine 1993. do godine 2006., a svrha joj je utvrditi učinke međunarodne razmjene na stanje gospodarstva zemlje, ali i definirati ciljeve i instrumente makroekonomske politike. (usporediti: tablica br.1.).

Iz podataka iz tablice 1. uočava se stalno ostvarivanje deficita u trgovinskoj razmjeni roba s inozemstvom, a trend pogoršavanja osobito je naglašen u posljednje tri promatrane godine, pa je tako u godini 2006. bio gotovo 15 puta veći od onoga u godini 1993., a sve je to posljedica ubrzanoga rasta uvoza i stagnantnoga izvoza. Od godine 1999. do 2006. prihodi od roba (izvoz) povećavani su prosječnom godišnjom stopom od 6,5%, a rashodi su (uvoz) povećavani gotovo dvostruko brže, tj. 10,4%. Snažan rast uvoza bio je poduprt kreditnom ekspanzijom poslovnih banaka, a ta je ekspanzija bila osobito usmjerena u sektor stanovništva. Analiza trgovinske bilance (izvoz i uvoz roba) jasno pokazuje da se Hrvatska razmjerno brzo transformirala u otvorenu ekonomiju i da je liberalizirala svoje gospodarstvo, samo što je, nažalost, posljedica takve liberalizacije bilo povećanje uvoza, a ne izvoza, a sve to zbog nedovoljne konkurentnosti hrvatske proizvodnje.

Drugi značajan račun u sklopu podbilance tekućih transakcija jest račun usluga, koji je u svim godinama ostvarivao suficit, točnije prihodi su bili veći od rashoda, a godine 2006. iznosili su 7,2 milijardi USD, što je sedam puta više nego u 1993., kada su iznosili 1,1 milijardu USD. Cilj je hrvatske Vlade i drugih zemalja pokriti neravnotežu u robnoj razmjeni s inozemstvom suficitom uslužnoga sektora, a budući da je to Hrvatskoj uspjelo samo u godinama 1993. i 1994., sve se više nameće pitanje: je li to moguće ostvariti u budućnosti? Od godine 2000., pa dalje podbilanca usluga u rastućem je suficitu, također zahvaljujući turizmu. Takav se trend očekuje i idućih godina, jer je Hrvatska uvrštena među nekoliko najatraktivnijih svjetskih turističkih destinacija.

Tablica 1.:

PLATNA BILANCA RH U RAZDOBLJU OD GODINE 1993. DO 2006. (U MILIJUNIMA USD)

	1993.	1995.	1997.	1999.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
A. TEKUĆE TRANSAKCIJE (1+6) (saldo)	603,4	-1.431,1	-2.533,9	-1.406,3	-717,2	-1.910,6	-2.142,0	-1.903,1	-2.574,9	-3.255,4
1. Roba, usluge i dohodak (2+5)	275,7	-2.233,3	-3.403,2	-2.038,9	-1.700,6	-3.001,0	-3.549,0	-3.388,8	-4.050,2	-4.638,9
2. Roba i usluge (3+4)	428,9	-2.180,5	-3.359,0	-1.672,3	-1.166,0	-2.480,3	-2.321,0	-2.542,6	-2.825,4	-3.249,3
3. Roba	-709,3	-3.227,6	-5.383,2	-3.298,6	-4.100,8	-5.648,3	-7.908,0	-8.350,4	-9.346,1	-10.511,0
4. Usluge	1.138,2	1.047,1	2.024,2	1.626,3	2.934,7	3.168,0	5.587,0	5.807,8	6.520,7	7.261,7
5. Dohodak	-153,2	-52,8	-44,2	-366,6	-534,6	-520,7	-1.228,0	-846,2	-1.224,8	-1.389,6
6. Tekući transferi	327,7	802,3	869,4	632,7	983,4	1.090,4	1.407,0	1.485,7	1.475,3	1.383,5
B. KAPITALNE I FINANCIJSKE TRANSAKCIJE (saldo)	-365,9	1.087,4	2.642,2	2.427,2	950,4	2.534,1	3.370,6	3.086,2	3.682,8	4.563,2
B1. Kapitalne transakcije	0,0	0,0	21,5	24,9	133,6	443,4	83,9	28,5	60,8	-174,1
B2. Financijske transakcije, isključivši međunarodne pričuve	100,6	1.530,5	3.048,8	2.828,7	2.185,4	2.776,3	4.687,3	3.125,9	4.644,3	6.464,6
1. Izravna ulaganja	123,7	100,7	347,8	1.392,5	1.188,3	580,4	1.932,1	732,3	1.551,0	3.170,3
2. Portfeljna ulaganja	0,6	4,7	566,5	532,8	601,1	-440,9	964,2	290,9	-1.492,1	-527,5
3. Financijski derivati	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-118,3	0,0
4. Ostala ulaganja	-23,7	1.425,1	2.134,4	903,5	395,9	2.636,8	1.791,0	2.102,8	4.703,7	3.821,8
B3. Međunarodne pričuve	-466,5	-443,1	-428,0	-426,4	-1.368,6	-685,6	-1.400,6	-68,2	-1.022,3	-1.727,3
C. NETO GREŠKE I PROPUSTI (saldo)	-237,5	343,7	-108,4	-1.021,0	-233,1	-623,5	-1.228,7	-1.183,1	-1.107,9	-1.307,8

Izvor: www.hnb.hr (15.12.2007.)

Po računu dohotka, tj. na ime kamata, dohotka od direktnih i portfolio ulaganja, Republika je Hrvatska u svim promatranim godinama ostvarivala veći odljev, nego priljev sredstava, a negativni je saldo godine 2006. dosegao 1,4 milijarde USD. Račun tekućih transfera u svim je promatranim godinama bio u suficitu, no taj je suficit neprekidno povećavan do godine 1997., a nakon toga je varirao. Najveći priljev tekućih transfera ostvaren je u godini 2004. (1,5 milijarde USD).

Navedena četiri računa čine račun tekućih transakcija koji je posljednji put bio pozitivan još davne godine 1994., a njegov se deficit znatno produbio od godine 2000. i dalje, pa je godine 2006. iznosio visoke 3,3 milijarde USD. To je pogoršanje posljedica opadanja prihoda i ubrzanog povećanja rashoda na osnovi robne razmjene, tj. posljedica je povećanja deficita na računu robne razmjene, bržega od rasta suficita na računu usluga i opadajućeg priljeva transfera i rastućega odljeva po osnovi dohotka.

Deficit tekućega računa platne bilance financiran je rastućim vanjskim dugom koji se evidentira u ostalim ulaganjima, a u promatranom je razdoblju najvišu vrijednost dosegao godine 2006., kada je iznosio 3,8 milijardi USD, pritom izravna i portfeljna ulaganja nisu imala toliki utjecaj na ukupnu platnu bilancu sve do godine 1999.. U razdoblju od 1999. do 2001. g. izravna strana ulaganja u potpunosti pokrivaju deficit na tekućem računu, i to zbog povećanoga ulaganja u bankarski i telekomunikacijski sektor. Nažalost, izravna su ulaganja uglavnom u Hrvatsku dolazila privatizacijom državnih poduzeća, umjesto *greenfield* investicijama, pa ostaje upitno čime će se deficit tekućega računa financirati kada država proda svoju imovinu. Iznimke su uslužni sektor i ulaganja u brojne inozemne trgovačke lance.

Izvozna konkurentnost

Izvozna je orijentiranost hrvatskoga gospodarstva uvijek bila isticana kao ključna u rješavanju ekonomskih problema. Za vrijeme trajanja rata i neposredno nakon njegovoga završetka, u devedesetim godinama, niska je razina izvoza opravdana ratnim razaranja, gubitkom tržišta i naslijeđenim odnosima iz bivše države. No, od tada je prošlo već više od petnaest godina, a hrvatski je izvoz stagnirao do godine 2003. Stagnantnost izvoza do 2003., s jedne strane, i neki pokazatelji rasta hrvatskoga gospodarstva, sa druge strane, upućuju na činjenicu da se razvitak nije zasnivao na povećanju izvoza, već na povećanju domaće potrošnje. Dugoročno gledajući, takav model povećanja nije prihvatljiv, pa je samo pitanje vremena kada se vanjski dug, na kojem je zasnovano povećanje potrošnje, više neće moći servisirati.

Doprinos vanjskotrgovinskog sektora¹ pokazuje realnu sposobnost gospodarstva da u odnosima s inozemstvom ostvari određeno povećanje ili smanjenje nacionalnog dohotka. Doprinos izvoza pokazuje koliko je robni izvoz utjecao na rast BDP. Pozitivan predznak predstavlja pozitivan utjecaj na rast BDP, a negativan predznak znači smanjivanje BDP. Kod doprinosa uvoza situacija je obrnuta, pa pozitivan predznak znači negativan doprinos uvoza na povećanje BDP.

Prema podacima o robnom izvozu i uvozu i o BDP RH za razdoblje od 1995. do 2006. dobijeni su slijedeći rezultati: (usporediti: tablica br. 2.)

Tablica 2.:

DOPRINOS VANJSKOTRGOVINSKOG SEKTORA POVEĆANJU BDP RH
U RAZDOBLJU OD GODINE 1995. DO 2006. (U MILIJUNIMA USD)

Godina Opis	BDP (Y)	Izvoz (X)	Uvoz (M)	Doprinos izvoza	Doprinos uvoza	Doprinos VT sektora	Postotna promjena BDP-a
1995.	18.811,1	4.517,3	7.351,5	-	-	-	-
1996.	19.872,0	4.643,5	7.783,8	0,671	2,298	-1,627	5,64
1997.	20.109,0	3.981,3	9.101,5	3,332	6,631	-9,963	1,19
1998.	21.628,1	4.517,2	8.275,6	2,665	-4,107	-6,772	7,55
1999.	19.905,8	4.302,5	7.798,6	-0,993	-2,205	-1,212	-7,96
2000.	18.427,3	4.431,6	7.886,5	0,649	0,442	0,207	-7,43
2001.	19.862,8	4.665,9	9.147,1	1,271	6,841	-5,570	7,79
2002.	23.020,8	4.903,6	10.722,0	1,197	7,929	-6,732	15,90
2003.	29.595,6	6.186,6	14.209,0	5,573	15,147	-9,754	28,56
2004.	35.645,1	8.022,5	16.583,2	6,203	8,022	-1,819	20,44
2005.	38.882,5	8.772,6	18.560,4	2,104	5,547	-3,443	9,08
2006.	42.915,3	10.376,3	21.488,3	4,124	7,530	-3,406	10,37

Izvor: Izradila autorica prema podacima www.dzs.hr (10.12.2007.)

Podaci iz tablice 2. pokazuju da je BDP nominalno smanjivan u godinama 1999. i 2000., a u svim je ostalim promatranim godinama ostvareno nominalno povećanje. Robni je izvoz negativno utjecao na ekonomski rast samo u godini 1999., a robni je uvoz pozitivno utjecao na povećanje BDP u godinama 1998. i 1999. Negativan impuls uvoza mnogo je veći od pozitivnoga utjecaja izvoza, pa je doprinos ukupnoga vanjskotrgovinskoga sektora bio negativan u svim godinama, osim u 2000. Dobijeni rezultati o utjecaju vanskotrgovinskoga sektora na

¹ Doprinos izvoza i uvoza izračunani su po slijedećim formulama (Grgić, M., 1989., str. 135):

$$\text{Doprinos izvoza: } [(X_t - X_{t-1}) / Y_{t-1}] * 100$$

$$\text{Doprinos uvoza: } [(M_t - M_{t-1}) / Y_{t-1}] * 100$$

kretanje BDP pokazali su da izvozni sektor nedovoljno pozitivno utječe na rast BDP, a uvozni sektor ima veoma visok negativni utjecaj. Izvozna propulzivnost robnoga sektora RH osobito je niska, a uvozna je ovisnost sve veća i naglašenija, pa se područje ekonomskih odnosa Hrvatske s inozemstvom može ocijeniti kao negativno sa stajališta gospodarskoga rasta i razvitka.

U okviru analize međunarodne razmjene određene nacionalne ekonomije, posebno se značenje pridaje **uvjetima razmjene** (*Terms of trade*). Najčešće se u ekonomskim analizama pod uvjetima razmjene podrazumijevaju robni uvjeti razmjene, a predstavljaju odnos izvoznih i uvoznih cijena:

$$TOT = P_x/P_m$$

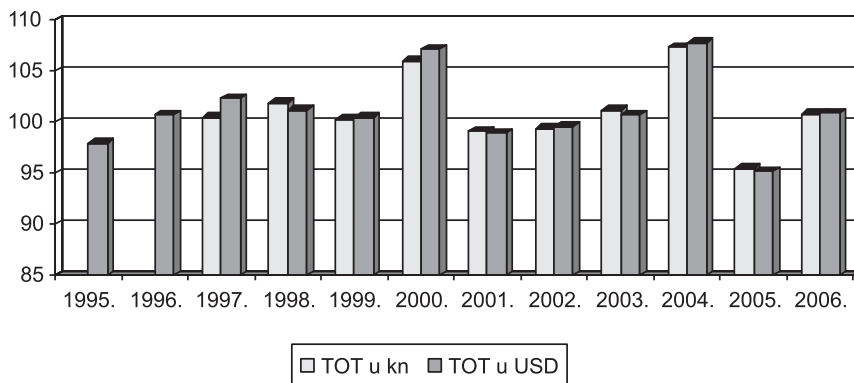
gdje je: P_x = indeks izvoznih cijena, a P_m = indeks uvoznih cijena

Prema navedenoj se formuli uspoređuje kretanje prosječne izvozne prema prosječnoj uvoznoj cijeni, a statistički se iskazuje kao odnos indeksa izvoznih prema indeksu uvoznih cijena, izračunanih u nekom baznom razdoblju. Ako je odnos razmjene >100 , cijene izvoznih proizvoda rastu brže od uvoznih, a to znači poboljšanje uvjeta razmjene za analiziranu zemlju, odnosno ostvarena je korist. Kada je odnos cijena <100 , došlo je do pogoršanja, što ne mora bezuvjetno značiti i pogoršanje vanjskotrgovinske pozicije zemlje, pa se onda koristi i ostalim, već spomenutim, indikatorima uvjeta razmjene.

U nastavku slijedi prikaz indeksa uvoznih i izvoznih cijena i uvjeta razmjene za RH u razdoblju od 1995. do 2006. (usporediti grafikon br.1.)

Grafikon 1.:

UVJETI RAZMJENE (TOT) ZA RH U RAZDOBLJU
 OD GODINE 1995. DO 2006. U KUNAMA I U USD

U Hrvatskoj se izračunavanju indeksa izvoznih i uvoznih cijena² u kunama pristupilo tek godine 1997., te su za prve dvije analizirane godine podaci izneseni samo u američkim dolarima. Uvjeti razmjene bili su povoljni za RH u svim godinama u kojima je odnos razmjene bio veći od 100, što znači da su cijene izvoznih proizvoda rasle brže od uvoznih. Nepovoljni uvjeti razmjene zabilježeni su u godinama 1995., 2001., 2002., u kojima je TOT bio niži od 100, a najlošija je godina bila 2005. kad su se uvjeti razmjene i u kunama i u USD osobito pogoršali, tj. kada su uvozne cijene povećavane mnogo brže od izvoznih. Isto se tako može primijetiti da ne postoji velika razlika u uvjetima razmjene iskazanima u američkim dolarima u odnosu na kune, a to je zahvaljujući politici stabilnoga tečaja kune, iako bi se prije moglo reći - precijenjenoga tečaja kune.

Izvozna konkurentnost može se pratiti globalno, na razini ukupnoga izvoza neke zemlje, ali i po pojedinim sektorima i proizvodima. Taj indikator pokazuje kako izvoz neke zemlje prati povećanje svjetske potražnje, jer se hipotetski izvoz dobiva množenjem ostvarenoga izvoza baznoga razdoblja i stope rasta svjetskoga izvoza ukupno ili po sektorima, odnosno proizvodima. U nastavku slijedi prikaz globalne izvozne konkurentnosti RH na svjetskom tržištu. (usporediti tablica br. 3.)

Tablica 3.:

IZVOZNA KONKURENTNOST RH OD GODINE 1995. DO 2006.

Opis/ Godina	Svjetski uvoz*	Indeks promjene	Ostvaren izvoz RH*	Hipotetski izvoz RH*	Izvozna konkurentnost RH
1995.	5.289	-	4.517	-	-
1996.	5.596	105,8	4.644	4.779	0,97
1997.	5.739	102,6	3.981	4.765	0,84
1998.	5.682	99,0	4.517	3.941	1,15
1999.	5.920	104,2	4.303	4.707	0,91
2000.	6.725	133,6	4.432	4.888	0,91
2001.	6.482	96,4	4.666	4.272	1,09
2002.	6.742	104,0	4.904	4.853	1,01
2003.	7.858	116,6	6.187	5.718	1,08
2004.	9.559	121,6	8.023	7.523	1,07
2005.	10.837	133,4	8.773	9.098	0,96
2006.	12.382	114,2	10.376	10.019	1,04

* svjetski je uvoz iskazan u milijardama USD, a ostvaren i hipotetski izvoz RH u milijunima USD
Izvor: izradila autorica prema podacima www.dzs.hr (10.12.2007.) i www.wto.org (10.12.2007.)

² Indeksi izvoznih i uvoznih cijena izračunani su kao indeksi jediničnih vrijednosti, tj. kao indeksi promjene vrijednosti izvoza i uvoza po kilogramu kao jedinstvenoj i usporedivoj količinskoj jedinici za sve proizvode na osnovi Fisherove formule.

Iz podataka se vidi da izvozna konkurentnost hrvatskoga gospodarstva na svjetskome tržištu nije ujednačena, već oscilira od godine do godine, a najveći je pad realiziran u godini 1997., koja je gospodarski bila najlošija u proteklih deset godina. Isto se tako iz rezultata koje smo dobili može se zaključiti da hrvatski robni izvoz ne prati dinamiku ukupne svjetske potražnje, pa zbog toga dolazi do oscilacija u izvoznoj konkurentnosti, a razlozi su za nekonkurentnost hrvatskoga izvoza na svjetskome tržištu ovi: niska razina proizvodnosti, zaostajanje u tehnološkom razvitku, neučinkovitost domaćih i inozemnih investicija u realnome sektoru, nedovoljna obrazovanost i mala ulaganja u istraživanje i razvitak, neprijemljiva i nepoticajna porezna politika i visoke kamate na dugoročni kapital koje destimuliraju ulaganja

Izbor ključnih djelatnosti u primjeni strategije izvozne ekspanzije

Kada se radi o međunarodnom okruženju i o uvjetima poslovanja na svjetskome tržištu sve su nacionalne ekonomije, pa tako i Hrvatska, suočene sa trendom globalizacije svih gospodarskih aktivnosti. Globalizacija je toliko potpuna, toliko prodire u sve pore gospodarskoga života da Hrvatska sa 4,5 milijuna stanovnika mora provoditi vanjsku orijentaciju s naglaskom na restrukturiranje i otvorenost gospodarstva i na podizanje konkurentnosti gospodarskih subjekata, a sve to mora biti popraćeno širim skupom međusobno usklađenih makroekonomskih mjera uz pomoć kojih bi se provodila strategija izvozne ekspanzije. Strateški su ciljevi strategije izvozne ekspanzije hijerarhijski postavljeni na slijedeći način: 1) kratkoročni: dalje otvaranje zemlje, izvozno usmjerenje, smanjenje uvozne ovisnosti, smanjenje deficita bilance tekućih transakcija i punopravno članstvo u EU i 2) dugoročni: trajni i održiv rast BDP, smanjenje nezaposlenosti, ravnoteža platne bilance, gospodarska stabilnost i međunarodna konkurentnost.

Povećanje izvoza mora se postići privlačenjem stranih direktnih investicija, koje će, osim prijenosa tehnologije, znanja, upravljačkih i poduzetničkih vještina, osigurati i tržišta za proizvode. Zato bi kriteriji za izbor ključnih djelatnosti u gospodarskom razvitku Republike Hrvatske morali biti slijedeći: komparativne prednosti, konkurentna sposobnost, izvozna propulzivnost, profitabilnost i tehnološka opremljenost.

U nastavku slijedi prikaz udjela pojedinih djelatnosti u ukupnome izvozu u godini 2006.. Udjeli za prerađivačku industriju i poljoprivredu predstavljaju udjele u ukupnome robnome izvozu, a udjeli za turizam i promet i veze udjeli su u ukupnim приходima usluga. Osim toga su detaljno obrađene i sve djelatnosti prema izabranim kriterijima. (usporediti: tablica br. 4.)

Tablica 4.:

ANALIZA POJEDINIH DJELATNOSTI RH PREMA IZABRANIM KRITERIJIMA

KRITERIJI	Udio u robnom izvozu G-doline 2006.	Indeks promjena komparativnih prednosti RCA 2006./2001.	Indeks izvozne konkurentnosti 2006.-2001.	Neto profitabilnost u 2006.	Indeks izvozne propulzivnosti 2006./2001.	Tehnološka opremljenost
DJELATNOSTI						
DA Proizvodnja hrane, pića i duh. proizvoda	9,7	smanjen	<100	pozitivna	iznadprosječan	prosječna
DB Proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda	6,1	smanjen	>100	pozitivna	ispodprosječan	niska
DC Proizvodnja kože i proizvoda od kože	3,0	smanjen	>100	pozitivna	ispodprosječan	niska
DD Prerada drva i proizvodi od drva	8,0	povećan	>100	negativna	ispodprosječan	niska
DE Proizvodnja celuloze, papira i proizvoda od papira, tisak, izdav. djelat.	2,2	smanjen	<100	pozitivna	ispodprosječan	niska
DF Proizvodnja koksa i naftnih derivata	9,9	smanjen	<100	pozitivna	iznadprosječan	prosječna
DG Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	8,7	smanjen	>100	negativna	ispodprosječan	visoka
DH Proizvodnja proizvoda od gume i plastične mase	1,4	smanjen	<100	negativna	ispodprosječan	niska
DI Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	3,6	smanjen	<100	pozitivna	ispodprosječan	prosječna
DJ Proizvodnja metala i proizvoda od metala	8,4	povećan	<100	negativna	iznadprosječan	prosječna
DK Proizvodnja strojeva i uređaja	7,6	povećan	<100	pozitivna	iznadprosječan	visoka
DL Proizvodnja električne i optičke opreme	9,3	smanjen	<100	pozitivna	iznadprosječan	visoka
DM Proizvodnja prometnih sredstava	13,4	povećan	<100	negativna	ispodprosječan	visoka
DN Ostala prerađivačka industrija	1,6	smanjen	<100	pozitivna	iznadprosječan	prosječna
Ukupno prerađivačka ind.	92,9	smanjen	<100	pozitivna	=100	prosječna
Turizam	73,7*	povećan	>100	pozitivna	iznadprosječan	prosječna
Pojloprivreda	1,6	smanjen	<100	negativna	ispodprosječan	niska
Promet i veze	11,6*	smanjen	<100	pozitivna	ispodprosječan	prosječna

*udio prihoda tih djelatnosti u ukupnim prihodima usluga prema platnoj bilanci

Izvor: Izračunala autorica prema kombiniranim podacima DZS i HGK

Indeks izražene komparativne prednosti (*RCA - Revealed Comparative Advantage*) izračunan je po slijedećoj formuli (Ballasa, B., 1967., str. 203):

$$RCA^0 = [(X_{ij}/X_{it}) / (X_{nj}/X_{nt})]$$

pri čemu je:

X_{ij} - izvoz proizvoda "i" zemlje "j" u baznoj (početnoj) godini,

X_{it} - ukupan svjetski izvoz proizvoda "i" u baznoj (početnoj) godini,

X_{nj} - ukupan izvoz zemlje "j" u baznom razdoblju,

X_{nt} - ukupan svjetski izvoz u baznoj (početnoj) godini.

Indeks izražene komparativne prednosti skraćeno se može pisati i kao:

$$RCA^0 = (Z_{ij}/Z_j)$$

gdje je:

Z_{ij} - udio izvoza proizvoda "i" u ukupnom svjetskom izvozu toga proizvoda,

Z_j - udio izvoza zemlje "j" u ukupnom svjetskom izvozu.

Pokazatelj izvozne konkurentnosti izračunan je kao omjer ostvarenoga i hipotetskoga izvoza. Izvozna konkurentnost može se pratiti globalno, na razini ukupnoga izvoza neke zemlje, ali i po pojedinim sektorima i proizvodima ovisno o raspoloživosti podataka i svrsi analize. Neto profitabilnost izračunana je kao razlika između dobiti nakon oporezivanja i gubitka prije oporezivanja, i to ukupno po djelatnostima i posebno po granama prerađivačke industrije. Indeks izvozne propulzivnosti izračunan je za godinu 2006., u odnosu na 2001., i to za sve djelatnosti i za cjelokupnu prerađivačku industriju, a isto tako i za svaku granu posebno. One grane koje su imale veći indeks od prosjeka industrije uzete su kao grane sa iznadprosječnom izvoznom propulzivnošću, a ostale kao grane sa ispodprosječnom propulzivnošću. Tehnološka opremljenost ocijenjena je prema podjeli djelatnosti i grana prerađivačke industrije na radno-intenzivne, kapitalno-intenzivne i tehnološki-intenzivne.

Podaci iz tablice 4. pokazuju da je prerađivačka industrija sudjelovala u ukupnom robnom izvozu u godini 2006. s visokih 92,9%. Najznačajniji udio u ukupnom robnome izvozu Hrvatske u 2006. imali su: proizvodnja prometnih sredstava, proizvodnja koksa i naftnih derivata, proizvodnja hrane, pića i duhanskih proizvoda i proizvodnja električne i optičke opreme. No, proizvodnje koje su značajne u ukupnim izvoznim rezultatima istovremeno su i visoko uvozne ovisne, a glavni izvozni proizvodi u kojima Hrvatska ima komparativne prednosti jesu radno, pa i resursno intenzivni, kao što su proizvodnja hrane, pića i duhanskih proizvoda, prerada drva i proizvoda od drva, i proizvodnja ostalih nemetalnih

mineralnih proizvoda. Indeks izvozne konkurentnosti u godini 2006. povećan je u odnosu na 2001., a neto profitabilnost na razini je ukupne prerađivačke industrije bila pozitivna, što znači da je glavnina proizvodnji prerađivačke industrije bila profitabilna, tj. poduzeća su poslovnu godinu završila s dobitkom. No, pozitivno su većinom poslovale proizvodnje orijentirane na domaće tržište, a kod glavnih izvozno usmjerenih proizvodnji naglašena je neprofitabilnost. Izvozno propulzivne bile su slijedeće grane: proizvodnja hrane, pića i duhanskih proizvoda, proizvodnja koksa i naftnih derivata, proizvodnja metala i proizvoda od metala te proizvodnja električne i optičke opreme. To su istovremeno i grane s visokom ili prosječnom tehnološkom opremljenošću.

Poljoprivreda je u ukupnom robnom izvozu godine 2006. sudjelovala sa 1,6%. Iako ona ima izražene komparativne prednosti, one su smanjene u odnosu na godinu 2001., a povećan je indeks izvozne konkurentnosti. Pokazatelj neto profitabilnosti bio je pozitivan, a to znači da je ukupna djelatnost poljoprivrede poslovala s dobitkom. Izvozna propulzivnost bila je ispodprosječna, a tehnološka opremljenost niska, zato što je poljoprivreda u Hrvatskoj još uvijek radno-intenzivna djelatnost. Poljoprivreda bi u strukturi hrvatskoga gospodarstva morala biti prateća djelatnost industriji i turizmu, jer se na nju prirodno nadovezuje raznolika i razvijena prerađivačka prehrambena industrija s kapacitetima koji ne podmiruju samo domaće potrebe, već i potrebe tržišta susjednih država. Poljoprivreda se nadopunjuje i turizmom koji bi kao uslužna grana morao biti rezultat ukupnoga razvitka hrvatskoga gospodarstva.

Analiza koja je prikazana u tablici 4. dala je ove rezultate o turizmu: udio turizma u ukupnim prihodima od usluga iznosio je u godini 2006. visokih 73,7%, a indeks izražene komparativne prednosti povećan je u odnosu na godinu 2001., pritom je indeks konkurentne sposobnosti bio manji od 100. Turizam je i u godini 2006., kao i u prethodnim godinama, bio profitabilna i iznadprosječno izvozno propulzivna djelatnost. Stupanj je tehnološke opremljenosti prosječan. Turizam za hrvatsku privredu ima veliko izvozno značenje i ubraja se u izvozno propulzivne grane, jer je približno 90% ukupnoga turističkoga prometa izvozno usmjereno. S udjelom od 18,9% u godini 2006. u ukupnom BDP, u velikoj se mjeri uspijeva pokriti deficit robnoga dijela bilance plaćanja, a ima i relativno nisku uvoznu ovisnosti. On je također povezan s velikim brojem proizvodnih i uslužnih djelatnosti te ima multiplikativne efekte na razvoj tih djelatnosti (poljoprivreda, prehrambena industrija, i promet i veze). Što se tiče profitabilnosti, povećava je privlačenjem stranih direktnih investicija koje, ako su pravilno usmjerene, povećavaju razinu proizvodnosti tehničko-tehnološkim unapređenjima. U turizmu je potrebno poboljšati kvalitetu usluge, prije svega poboljšanjem organizacije, privatizacijom i strateškim povezivanjem sa svjetskim hotelskim lancima, koji će, osim vještina upravljanja i tržišnih principa, dovesti i turiste, produžiti sezonu i podići kvalitetu usluge u turizmu.

Promet i veze kao uslužna djelatnost značajan su dio hrvatskoga gospodarstva, a u godini 2006. sudjelovali su sa 11,6% u ukupnim prihodima od usluga. Djelatnost prometa i veza ima izražene komparativne prednosti zbog svoga značajnoga prometnoga položaja i predstavlja raskrižje europskih putova. Ipak se, indeks izražene komparativne prednosti u godini 2006. smanjio u odnosu na godinu 2001. Budući da su proizvodnost i profitabilnost prometa i veza u konstantnom porastu, povećava se i kvaliteta usluga, a s njom i konkurentna sposobnost, pa je indeks izvozne konkurentnosti u 2006. bio veći od 100 u odnosu na 2001. Izvozna propulzivnost bila je ispodprosječna, a tehnološka opremljenost prosječna. No, sadašnje stanje prometa u Hrvatskoj još uvijek nije zadovoljavajuće, osobito u lukama, u pomorskom i riječnom brodarstvu i u željeznici. Udio kombiniranoga prijevoza u ukupnome prijevozu robe veoma je mali. Zato što je ta grana prometa jedna od najsuvremenijih, jer štiti okoliš, potrebno ju je, uz državne poticaje, razviti što prije radi uključivanja u europske smjerove. Za cjelokupnu je djelatnost osobito važna modernizacija svih prometnih putova, tj. povećanje ulaganja u prometnu infrastrukturu, a to je moguće jedino uz povećanje udjela direktnih stranih investicija, kao što je to učinjeno u telekomunikacijama.

Definiranje trgovinske politike RH

Strategija izvozne ekspanzije koristi se instrumentima poticanja izvoza, koji liberaliziraju vanjsku trgovinu u oba smjera (u izvozu i uvozu), a ne samo u izvozu. To za Hrvatsku znači da mora biti spremna izdržati povećanu konkurenciju roba iz mnogo razvijenih zemalja. U hrvatskome se gospodarstvu to može konkretno izraziti troškovima pripreme za povećanu konkurentnost koji se mogu brojčano izraziti povećanim zahtjevima za državnim potporama pojedinih sektora, onih koji su najugroženiji povećanom vanjskom konkurencijom. To se prije svega odnosi na poljoprivredu, ali i na neke tradicionalno izvozne grane koje su sada ugrožene konkurencijom roba iz razvijenijih zemalja, ali isto tako i na proizvode novih i potencijalnih članica EU.

Hrvatska ne može konkurenciju suzbiti instrumentima zaštite ni bilo kakvim ograničavanjem uvoza. To bi, uostalom, bilo i suprotno standardima i kriterijima, ne samo EU, nego i Svjetske trgovinske organizacije. Eventualno korištenje mjera zaštite mora biti kratkoročan instrument, a dugoročan je cilj liberalizacija i aktivno poticanje izvoza, ali prije svega indirektnim i horizontalnim mjerama kojima je utjecaj države na donošenje poslovnih odluka poduzeća minimalan.

Procesom međunarodnoga integriranja i ulaskom u međunarodne integracije u određenoj je mjeri ograničen gospodarski, pa tako i makroekonomski su-

verenitet, a tako je ograničena i mogućnost donošenja svih restriktivnih mjera kojima bi se nacionalni interesi mogli zaštićivati na administrativan način. Zato u nastavku slijedi tabelarni prikaz moguće primjene instrumenata trgovinske politike RH primjenom strategije izvozne ekspanzije po izabranim djelatnostima. (usporediti: tablica br. 5.).

Tablica 5.:

PRIMJENA INSTRUMENTATA TRGOVINSKE POLITIKE RH
STRATEGIJOM IZVOZNE EKSPANZIJE PREMA IZABRANIM
DJELATNOSTIMA

DJELATNOST	INSTRUMENTI TRGOVINSKE POLITIKE		
	Vanjskotrgovinski	valutno- -devizni	inst. poticanja izvoza
INDUSTRIJA (prerađivačka)	trošarine (samo za DA –proizvodnja hrane pića i duhanskih proizvoda)	realan devizni tečaj	indirektne subvencije, kreditni poticaji, horizontalne državne potpore, stručna i tehnička pomoć
POLJOPRIVREDA	uvozne carine, prelevmani	realan devizni tečaj	direktne subvencije, kreditni poticaji, stručna i tehnička pomoć
TURIZAM	-	realan devizni tečaj	kreditni poticaji, horizontalne državne potpore, niža stopa PDV, stručna i tehnička pomoć
PROMET I VEZE	-	realan devizni tečaj	kreditni poticaji, horizontalne državne potpore, stručna i tehnička pomoć

Izvor: izradila autorica

Od vanjskotrgovinskih instrumenata, koji su u ovom slučaju i zaštitni, predlaže se uporaba uvoznih carina i prelevmana za određene poljoprivredne proizvode i uporaba trošarina za određene proizvode prerađivačke industrije. Od valutno-deviznih instrumenata preporučuje se primjena realnoga deviznoga tečaja. Devizni tečaj značajan je instrument trgovinske politike kojim se može utjecati na cjenovnu konkurentnost izvoza, ali i na zaštitu domaćih subjekata, pa

time i na uravnoteženje platne bilance, zato se devizni tečaj smatra istodobno i instrumentom politike zaštite, ali i poticanja izvoza. Proces pristupanja EU značajan je čimbenik za izbor politike deviznoga tečaja, pa je uputno veće korištenje toga instrumenta pri čemu se na umu ima, prije svega, veća fleksibilnost deviznoga tečaja. No, potrebno je upozoriti na mogući problem, a to je problem inflacije, koji je veoma moguć u uvjetima stalnoga povećanja cijena nafte i sirovina koje čine pritisak na tekuće transakcije i uzrokuju uvoznju inflaciju i rast cijena hrane. Te cijene, ako se ugrade u dohotke, mogu pokrenuti ubrzanu inflaciju. Dakako, učinkovitost politike realnoga deviznoga tečaja ovisit će o dosljednoj kreditnoj politici, o politici plaća i prije svega o tome da je dosljedno provodi HNB.

Konačno, u svim se djelatnostima predlaže primjena instrumenata izvoznog poticaja, koji najviše odgovaraju strategiji izvozne ekspanzije, iako se ponekad radi zaštite mladih industrija i strateški važnih sektora mogu primjenjivati i instrumenti zaštite domaćega gospodarstva. U suvremenim se uvjetima globalizacije i regionalne integracije sve manje koriste klasičnim instrumentima zaštite, a sve više raznim zaštitnim mjerama, kao što su: sanitarne i fitosanitarne mjere, tehničke barijere, koncesije, dozvole, antidampinške i antisubvencijske mjere, trgovinske olakšice i dr. Stoga za uspješnu trgovinsku politiku potpore hrvatskome izvozu državi na raspolaganju stoji čitav niz instrumenata izvoznih poticaja, kao što su: izvozne premije i subvencije (direktne i indirektne), horizontalne i vertikalne državne potpore, kreditni poticaji, smanjenje poreza, stručna i tehnička pomoć, pomoć u stalnoj izobrazbi i školovanju kadrova, promocija hrvatskih izvoznika na sajmovima u inozemstvu i dr.

Zaključna razmatranja

Analiza izvozne sposobnosti hrvatskoga gospodarstva pokazala je da Hrvatska još uvijek nema vlastiti model ekonomske strategije, pa se pristupilo osmišljavanju modela odgovarajuće, dugoročno primjenjive ekonomske strategije, a to je strategija izvozne ekspanzije - sve to polazeći od teorijskih i empirijskih činjenica, očekivanih konjunkturalnih kretanja u svijetu i u Hrvatskoj i uz primjenu izabranih instrumenata trgovinske politike.

Platna bilanca RH u razdoblju između godina 1993.-2006. odredila je Hrvatsku kao otvorenu ekonomiju koja je razmjerno brzo liberalizirala svoje gospodarstvo, samo što je, nažalost, posljedica takve liberalizacije bio rast uvoza, a ne izvoza, a sve to zbog nedovoljne konkurentnosti hrvatske proizvodnje. Povećanje izvoznih mogućnosti Hrvatske ovisi ponajprije o daljem razvitku prerađivačke industrije i turizma.

Nakon analize platnobilančnih ostvarenja, u radu se pristupilo analizi izvozne sposobnosti hrvatskoga gospodarstva, i to istraživanjem doprinosa vanjskotrgovinskoga sektora, uvjeta razmjene i indeksa izvozne konkurentnosti. Da bi se utvrdio doprinos vanjskotrgovinskoga sektora na gospodarski razvitak RH, izračunani su individualni utjecaji izvoznoga i uvoznoga sektora, a rezultati su pokazali da izvozni sektor nedovoljno pozitivno utječe na povećanje BDP, a uvozni sektor ima veoma visok negativan utjecaj. Izvozna propulzivnost robnog sektora RH osobito je niska, a uvozna je ovisnost sve veća i naglašenija, pa se područje ekonomskih odnosa Hrvatske s inozemstvom može ocijeniti negativnim sa stajališta gospodarskoga rasta i razvitka. Posljednjih su godina ovi nepovoljni trendovi preokrenuti, pa se uvozna ovisnost smanjila.

Poticanje izvoza mora se postići privlačenjem stranih direktnih investicija, koje će, osim prijenosa tehnologije, znanja, upravljačkih i poduzetničkih vještina, osigurati i tržišta za proizvode. Stoga bi kriteriji za izbor ključnih djelatnosti u gospodarskome razvoju Republike Hrvatske morali biti slijedeći: komparativne prednosti, konkurentna sposobnost, izvozna propulzivnost, profitabilnost i tehnološka opremljenost.

Strategijom izvozne ekspanzije potrebno bi bilo što bezbolnije preusmjeriti proizvodnju prema zahtjevima svjetskoga tržišta na perspektivne industrijske grane sa što većim udjelom sofisticirane tehnologije, informatizacije i visoko obrazovane radne snage. Kvalitetom takvih grana proizvodnje uspješnije se može konkurirati na svjetskome tržištu i može se povećavati izvozna proizvodnja koja ima presudan značaj za razvitak Hrvatske. Proizlazi da Hrvatska ima komparativne prednosti u turizmu i u ovim prerađivačkim industrijama: proizvodnja tekstila i tekstilnih proizvoda, prerada drva i proizvoda od drva i proizvodnja koksa, naftnih derivata i nuklearnog goriva. Te je prednosti potrebno dodatnim ulaganjima u ljude, u tehnologiju, u opremu i u infrastrukturu prevesti u konkurentne prednosti s intencijom stvaranja poznatih hrvatskih marki. Proizvodnja hrane, pića i duhanskih proizvoda značajna je i u opskrbi domaćega tržišta, a podizanjem konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje osigurali bi se jeftini i kvalitetni domaći resursi u turizmu. Te bi proizvodnje morale biti oslonac tehničko-tehnološkog napretka Hrvatske i podizanja učinkovitosti cjelokupnoga gospodarskoga sustava. Dugoročno bi Hrvatska strategijom izvozne ekspanzije osigurala veoma visoku konkurentnost uslužnoga sektora i povećala bi konkurentnost prerađivačke industrije i smanjila uvoznost zbog unapređenja kvalitete domaćih resursa. Time bi se pokrenuo razvojni ciklus, podigla bi se razina BDP i zaposlenosti, poboljšala platnobilančna situacija, povećala konkurentna sposobnost, a u konačnici bi bio unaprijeđen i standard svih stanovnika.

LITERATURA

1. Babić, M. (2000.): *Međunarodna ekonomija*, peto izdanje, MATE d.o.o. Zagreb.
2. Balassa, B. (1967.): *Trade Liberalisation among Industrial Countries*, McGraw – Hill Book Company, New York i dr.
3. Grgić, M. (1989.): «Značaj vanjske trgovine za privredni rast i granice za financiranje deficita platne bilance», *Ekonomski pregled*, God. (40.), br. 3-4.:
4. Statističko izvješće DZS-a br. 1124/2000. i br. 1294/2006.
5. www.dzs.hr (10.12.2007.)
6. www.hnb.hr (15.12.2007.)
7. www.industrija.hr (5.12.2007.)
8. www.mmtpr.hr (30.11.2007.)
9. www.wto.org (10.12.2007.)

ANALYSIS OF THE CROATIAN EXPORT CAPABILITY APPLYING THE STRATEGY OF EXPORT EXPANSION

Summary

On the base of research results of the international economic strategies and the role of international trade policy in the implementation of the international economic strategies, the hypothesis about the possibility of modelling and applying the strategy of export expansion aiming at faster economic development of the Republic of Croatia is set out. Being a small country, it is important for Croatia to be open considering economy with a dynamic growth of foreign trade of goods and services and it is also an imperative for its sustainable development. The main part of the research addresses the analysis of the Croatian balance of payment and export capability through assignment the Croatian economic position and its export-import performances, as well as stresses the importance of the international trade and tests the effects of globalisation and integration process on the Croatian economy. Finally, some conclusions are drawn. The Croatian export strength is extremely low, while the import dependency is underlined, therefore the field of the Croatian economic relationship with foreign countries is evaluated negative from the economic growth and development aspect. The analysis of the Croatian export capability stated that Croatia had not yet the own model of international economic strategy, therefore that paper

defines the strategy of export expansion which is based on outward orientation and sharp specialization as well as strong and active including in the international labour divide through contemporary world's globalization flows and regional integration processes. After theoretical review of the instruments of the trade policy which can be in the function of export acceleration, we proceed with the analysis of optimal instruments of the strategy of export expansion as the base of maximization of the development effects.: increasing of the GDP, decreasing the unemployment, balancing the trade balance (balance of payment), and improving the competitiveness and other development effects.

Key words: strategy of export expansion, export capability, outward orientation